

**СУЧАСНА ЛІНГВОФЕМІНІЗАЦІЯ: РОДОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ,
ПЕРИФРАСТИЧНА НОМІНАЦІЯ**

Фемінативи – це хорошиий інструмент показати, що жінка в Україні є активною діячкою у всіх суспільних процесах.

Олена Малахова

Статтю присвячено аналізу сучасних гендерних відносин, специфіці функціонування і творення за допомогою різних мовних засобів фемінативів. Схарактеризовано способи диференціації категорії жіночого роду як одного з важливих чинників відображення сучасних гендерних процесів. Основну увагу приділено з'ясуванню особливостей вторинного номінування жінок у перифрастичній сфері: вирізнено критерії диференціювання перифраз-фемінативів; виявлено семантичні групи описових зворотів, лексико-семантичний склад і компонентний потенціал цих груп та окремих їхніх конституентів; інвентаризовано ономазіологічні маркери того або того конкретного значення перифрастичності, у формуванні якої беруть участь детерміновані й детермінувальні члени; установлено внутрішньо- та зовнішньосистемні зв'язки, що існують між семантичними групами досліджуваних одиниць.

Ключові слова: перифраз (описове найменування, вторинна назва), фемінатив, категорія жіночого роду, перифрастичне поле, семантичний тип.

Stepanenko M. I. Modern Linguistic Feminization: Gender Differentiation, Periphrastic Nomination. *The article deals with a topical and largely unexplored problem: 1) formation of integral gender equality in the fields of domestic and international activities; 2) specific features of feminitive creation according to the two principles: a) gender differentiation; b) periphrastic nomination. The aim of the paper is to ascertain specific features of semantic classification of descriptive names created by different linguistic means for females engaged in political activities; to identify intrinsic features of semantic groups of periphrastic feminitives, their connotative potential. The author has characterized ways of differentiation of the feminine gender category as one of important means of reflecting modern gender processes. The main focus is given to figuring out peculiarities of the secondary nomination of females in the periphrastic sphere: the criteria of differentiation of periphrastic feminitives, semantic groups of descriptive expressions, lexical and semantic content, and axiological properties of these groups and their separate constituent parts have been defined. The article has inventoried onomasiological markers of certain concrete meanings of the periphrasis, in which formation determined and determining parts take part. The author has located internal and external systemic links existing between semantic groups of the studied units in the linguistic and sociolinguistic background.*

Key words: periphrasis (descriptive name, secondary name), feminitive, feminine gender category, periphrastic field, semantic type.

Сучасний публіцистично-політичний дискурс системно віддзеркалює зміни, які відбуваються в суспільстві, фіксує перебіг подій, що охоплюють різні сфери буття, і участь у них людського ресурсу, відображає в усьому багатогранні особливості новітньої української політики з її безпосередніми представниками. А вона, по-перше, вирізняється поліпартийністю, яка

понад чверть століття тому змінила монопартійність, за відносно короткий час набула такого розгалуження, якого не мають і, очевидно, не матимуть країни з відносно стабільною, позбавленою відчутних зрушень політичною системою, отже, і політичною ситуацією. По-друге, у суспільно-політичній царині, як і в інших сферах суспільного буття, відчутно поживався жіночий рух, одним із наслідків якого є творення фемінативів. Воно, за слушним твердженням Євгенії Карпіловської, свідчить, що «українські жінки, як і представники жіночої статі інших слов'янських країн, не сприймають нагадування про їхню статеvu належність, як вияв «чоловічого сексизму», а навпаки, трактують його як доказ своїх успіхів на багатьох традиційно чоловічих ділянках суспільної і державної діяльності» [9, с. 161]. Самі ж фемінативи, як і маскулізми, переконливо доводить Алла Архангельська, є «свого роду фрагментарним відбитком глобального образу світу, результатом людського досвіду та людської мужності у відображенні діалектики буття» особи жіночої статі, «що є, у свою чергу, результатом усєї пізнавальної активності людини щодо діалектики буття взагалі й формується в процесі синтезу пізнавальних та оцінних процесів та мовного образу світу» [2, с. 12]. Значні за обсягом і специфікою об'єктивування зміни, про які йдеться, знаходять чітке й системне лінгвофіксування передусім у вигляді лексико-семантичних номінувань партій, фракцій, партійних атрибутів, людей за партійною належністю, ідеологічною переконаністю, участю в суспільно-політичному житті тощо.

Актуальною є проблема впливу гендерних процесів у суспільстві на рівні категорії роду, яка має різні способи диференціації. Один із них, досить продуктивний, — лексико-дериваційний, тобто тип суфіксального словотворення, коли «для найменувань осіб характерне поширення привативних опозицій, у яких маркованим є співчлен» [4, с. 122]. Вони представлені двома зразками, «де іменник чоловічого роду 1) має загальніше значення, не маркований ознакою чоловічої статі та функціонує як узагальнювальний член опозиції» (актор — актриса (акторка), поет — поетеса (поетка); «2) уживається для номінації осіб чоловічої статі, а іменник жіночого роду — для номінації осіб жіночої статі» (англієць — англійка, ефіопець — ефіопка) [там само]. У множинній формі «такі слова вступають у привативні відношення з маркуванням обох компонентів» (кияни = кияни та киянки; львів'яни = львів'яни та львів'янки) [там само]. Інший, менш продуктивний, тип детермінації категорії жіночого роду, — аналітичний (синтаксично-узгоджувальний), коли семантичну належність за статтю визначають формами слів (прикметниками, займенниковими прикметниками, дієсловами), які узгоджуються з іменниками (*талановита критик, наша прем'єр, філолог декламувала*), тобто «на синтаксичному рівні узгоджувально-атрибутивний компонент таких форм відбиває стать особи і визначуваний у своїй реалізації функційною значущістю категорійної семантики особи» [там само, с. 126]. Розвиток аналітичного експлікування статі в аналізованих узгоджувальних системах представники феміністської лінгвістики «визнають за найбільш дискримінаційний» [2, с. 81].

Фемінативи нині активно досліджують у мовознавстві. Досить згадати хоча б праці О. Тараненка [14, с. 21–23; 13, с. 103–116], А. Архангельської [1], А. Нелюби [10], М. Федурко [15], О. Малахової [8; 16], О. Пономарева [11, с. 164–165], Є. Карпіловської [9, с. 161–164], М. Вакулєнка [3] та інших учених. У цьому контексті важливо, услід за Аллою Архангельською, вирізнити те, що «більшість досліджень жіночого образу здійснюється в межах гендерної лінгвістики під знаком феміністичної ідеології, що отримала назву феміністська лінгвістика» [2, с. 5].

Сучасні гендерні процеси знайшли послідовне відображення в перифрастиці. Цій не менш актуальній проблемі присвячені роботи М. Навальної [9], Ю. Маслової [7], А. Архангельської [2] й інших мовознавців.

Метою пропонованої статті є з'ясування низки завдань, які стосуються семантичної диференціації описових найменувань осіб жіночої статі, причетних до суспільно-політичної діяльності; аксіологічного потенціалу досліджуваних перифраз-фемінативів; іманентних ознак перифрастичного поля того або того жіночого імені.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі методи і прийоми аналізу: описовий метод, метод текстового аналізу, метод лексико-семантичної сполучуваності, прийом семно-компонентного аналізу.

Матеріалом дослідження стали сучасні публіцистично-політичні дискурси.

Основним предметом дослідження пропонованої розвідки є перифрази-фемінативи, що входять до інваріантного перифрастичного поля «жінка».

Із семантичного погляду розглядувані мовні одиниці можна об'єднати в різні групи. Перифрази характеризують участь жінок у суспільно-політичному житті, їх політичну, фахову діяльність, патріотизм, лідерські якості. Проаналізуємо кожен з вирізнених груп.

Семантична група «участь жінок у суспільно-політичному житті»

Серед імен жінок, які формують описувану семантичну групу, – рядові члени тієї або тієї партійної сили та її очільники. Що ж до останніх, то для них є типовими перифрастичні вирази з атрибутивним компонентом *головний*, напр.: *Головну комуністку Харкова* [Аллу Александровську] *посадили за ґрати на два місяці* [Зк, 30.06.2016]; *Головна прогресивна соціалістка* [Наталія Вітренко] *заспівала під час першотравневого мітингу пісню з фільму «Діамантова рука»* [Г, 5.05.2009].

У структурі досліджуваних перифраз, які вирізняються високим ступенем продуктивності, функцію граматично панівного компонента регулярно виконують лексеми *богиня*, *героїня*, *душа* ('найосновніше в чому-небудь, суть чогось'), *жінка*, *ікона*, *королева*, *леді*, *пані*, *принцеса*, *фея*, *цариця*, об'єднані семою 'елітарність', а також *депутат/депутатка*, *опозиціонер/опозиціонерка*, *пропагандист/пропагандистка*, для яких інтегрувальною є сема 'політична діяльність'. Описові звороти, сформовані на базі вирізнених детермінованих компонентів, найчастіше функціують у складі перифрастичних полів імен «Наталія Королевська» й «Наталія Вітренко». Перше перифрастичне

поле репрезентують вторинні найменування *єфремовська принцеса копанок* [ТСН, 22.09.2014], *королева джінси* [УП(Б), 16.08.2012], *королева копанок* [Есп, 30.05.2017], *королева вугільної мафії* [ЄІ, без дати].

Важливо в цьому зв'язкові наголосити, що виразником позитивної чи негативної семантики в розглянутих перифразах-фемінативах, як і в інших, є або поширюваний, або поширювальний компонент, або той і той водночас, або навіть контекст. Так, описові звороти, що входять до другого перифрастичного поля й характеризують Наталію Вітренко як учасницю різного роду виборчих перегонів, мають у своєму складі відтопонімний прикметник *коботопська*. Після того як 1994 року на додаткових виборах у місті Конотопі Сумської області вона виборола перемогу й стала народним депутатом України, активно запобутувало описове найменування *коботопська відьма*, напр.: «**Коботопська відьма**» [Наталія Вітренко] *протягом майже двадцяти років розпиналася, розповідаючи про бандеро-нацистів і звірства, які очікують жителів України у разі приходу імперіалістів* [Д, 8.03.2015]. Відомо, що іменниково-прикметниковому словосполученню *коботопська відьма* особливого семантичного статусу надав письменник Григорій Квітка-Основ'яненко. В основу новоутвореного перифрастичного виразу покладено образне порівняння *відьма Явдоха Зубиха* – *прогресивна соціалістка Наталія Вітренко*. Поруч із ним побутують також перифрази *коботопська пані*, *коботопська фея*, напр.: *Кримчанам залишається тільки повірити, що коботопська пані Вітренко заваяжувала до Криму не за їхніми настроями і голосами (бо десь-інде не добирає), а щастя їхнього ради* [КС, 10.03.2006]; *Виборчі зрозуміли, нарешті, чий інтереси насправді відстоювала «коботопська фея», як влучно її* [Наталія Вітренко] *охарактеризували на теледебатах* [Ч, 2002]. Іменники *фея* й *пані* набувають переносного значення, власне, вони зближуються із субстантивом *відьма* ('сварлива жінка'), утворюючи разом із ним синонімічний ряд.

Наталію Вітренко за антиукраїнську спрямованість називають також *паном-товаришем*. До речі, цей вираз закріпився й за іншими політиками, напр.: *Тому немає потреби панам-товаришам Морозу, Вітренко, Януковичу та іншим «борцям» з якоюсь удаваною несправедливістю читини безпідставний галас навколо неіснуючої «українізації»* [ЛУ, 19.01.2006]. Описові звороти з конститuentом *відьма* зафіксовано в перифрастичних полях імен «Інна Богословська», «Юлія Тимошенко», напр.: *Ляшко ж у відповідь обізвав Богословську «чорноротою відьмою»* [ТП, 8.09.2012]; *Хіба не брав сміх, коли відьма політиканка* [Юлія Тимошенко] *постійно торочила про «ААліцію», а тепер – про «АпАзіцію»* [ЛУ, 5.10.2017]. Вторинні назви з компонентом *відьма* постають як експліцитна семантична опозиція до описових найменувань із компонентами *фея*, *цариця*, *королева*, *принцеса*, *богиня* й ін. за умови експлікування ними семи 'елітарність'.

З-поміж фемінативних вторинних назв суспільно-політичного характеру окремих тип становлять вирази з ідентифікувальною семою 'той, що стосується покарання, головню кримінального'. Їхня сфера функціонування – перифрастичні поля імен «Юлія Тимошенко» й «Надія Савченко». Юлію

Тимошенко *кримінально-олігархічний* [ЛУ, 22.01.2015], *колаборантський режим Януковича* [БВ, с. 44] визнав винною в перевищенні влади та службових повноважень під час укладання газових контрактів із Росією 19 січня 2009 року й засудив за такий злочин, що належить до категорії тяжких, до семи років ув'язнення з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади терміном на три роки. 3 5 серпня 2011 року до 22 лютого 2014 року вона відбувала покарання. Цю сторінку біографії Юлії Володимирівни яскраво відбивають, конкретизуючи склад злочину, місце відбування покарання, посаду засудженої тощо, перифрази такого взірця: *в'язень українсько-російських газових воєн* [RM, 2014], *головна ув'язнена країни* [УП, 5.12.2011], *колишня ув'язнена качанівської колонії* [УМ, 25.10.2017], *політв'язень номер один у світі* [F, 18.12.2013], *принцеса біля параші* [ЗВ, 11.04.2014], *ув'язнена экс-прем'єр-міністр України* [УП, 17.09.2013], *харківська бранка* [Есп(Б), 28.08.2014], *людина, якій довелося їсти як білий, так і чорний хліб* [Т, 29.09.2014].

Незламною бранкою [ПУ, 26.07.2016], *українською бранкою* [5к, 29.04.2016], *російською бранкою* [NR, 12.08.2016], *бранкою Кремля* [ВР, 21.07.2016], *політв'язнем № 1 в Російській Федерації* [УП, 25.05.2016], *політв'язнем Росії* [УП, 26.12.2016] номінують, удаючись до різної аксіологічно-значеннєвої тональності, Надію Савченко, яку 22 березня 2016 року в Росії засуджено на 22 роки за нібито вбивство російських журналістів. Вона начебто достойно трималася в російській тюрмі, виявляла непокору, оголосила голодування, чим викликала велику повагу в людей. Один із наслідків усього цього «пенітенціарного» дійства – утворення цілого розряду вторинних найменувань, як-от: *героїчна українка* [ЛУ, 5.03.2015], *гордість України* [TN, 3.03.2016], *сильна жінка з незламною життєвою позицією* [TN, 3.03.2016], *істинна донька українського народу* [СП, 5–11.03.2015], *національний герой на Батьківщині* [УП, 25.05.2016], *образ українського незламного духу* [СП, 10–16.03.2016], *приклад для наслідування* [TN, 3.03.2016], *символ боротьби нашого народу за територіальний суверенітет* [УК, 15.01.2015], *символ мужності, нескореності й величі Української Жінки* [СП, 10–16.03.2016], *символ України і України для всього світу* [СП, 10–16.03.2016], *сучасна велич українського жіноцтва* [СП, 10–16.03.2016], *українська героїня* [ГУ, 28.05.2016]. Аналізовані перифрази семантично переуюються із фольклорним описовим виразом *дівка бранка* до імені Марусі Богуславки – легендарної української героїні, яка звільнила з турецького полону кілька сотень козаків.

Наталія Вітренко, Юлія Тимошенко, Інна Богословська брали участь у президентських перегонах. Про свій намір конкурувати на майбутніх виборах із Гарантом Конституції нині заявляє Надія Савченко. Один із мовних вислідів цього – розширення функційного простору перифраз-фемінативів із детермінованими компонентами *кандидат/кандидатка, президент/президентка, конкурент/конкурентка, представник/представниця*, як-от: Юлія Тимошенко – *лідерка великих перегонів* [УМ, 6.07.2004], *конкурент Ющенко на наступних виборах* [МО, с. 116], *головний конкурент Порошенка* [УМ, 15.08.2017], *нова-стара кандидатка у президенти* [Т, 31.03.2014], *найреальніший претендент на пост президента* [УП, 2.10.2017], *найрейтинговіший*

кандидат у президенти [РС, 26.06.2017], найсерйозніший конкурент Порошенка [УМ, 15.08.2017], прийнятний для всіх кандидат [ГК, 30.08.2017], Наталія Вітренко — третя представниця табору лівих, яка претендує на президентство [УМ, 6.07.2004], Інна Богословська — технічний кандидат у президенти [ІСТV, 9.11.2009], Надія Савченко — один із найсерйозніших кандидатів у Президенти України [112.ua, 28.05.2016]. Носієм важливої інформації, тобто ономасіологічним маркером, у цих конструкціях є прикметники, головню ті, що об'єднані значенням «виділюваність», «потреба».

Зрозуміло, що жінки як представниці тієї або тієї політичної сили входять і до коаліції, і до опозиції. Роль основного семантичного виразника в перифрастичних виразах з інтегрувальною семою 'опозиція' виконують іменники *опозиціонер/опозиціонерка, опонент/опонентка*. Вони регулярно сполучаються з прикметниками видільної семантики та лексемами *опозиційний, ворожий*, для яких типовою є сполучуваність із субстантивами на зразок *ватажок, лідер, мироборець* тощо. Так, за Наталією Вітренко закріпилися перифрази *несамовита опозиціонерка* [УМ, 3.02.2004], *перша опозиціонерка* [СП, 3—9.03.2016], *полум'яна опозиціонерка* [СП, 3—9.03.2016], за Наталією Королевською — *опозиційний мироборець* [ТСН, 22.09.2014], *скандальна опозиціонерка* [СК, 15.11.2017], за Юлією Тимошенко — *зажата опонентка* [УМ, 25.10.2017], *олігархічна опозиціонерка* [УМ, 5.02.2014], *опозиційний ватажок* [УМ, 14.09.2017].

Семантична група «політична діяльність жінок»

Політичну діяльність українських жінок досить повно розкриває їхня безпосередня участь у Помаранчевій революції та Революції Гідності. Для *полум'яної товаришки* [УМ, 5.05.2005] Наталії Вітренко ці зміни в українському суспільстві — шлях назад, тому вона, за перифрастичною версією, є *рушієм соціалістичного прогресу* [УМ, 6.07.2004]. Зовсім в іншому семантичному світлі постають перифрастичні поля імен «Руслана Лижичко» та «Юлія Тимошенко». Руслану Лижичко, як і теперішнього міністра культури Євгена Нищука, заслужено номінують *обличчям і голосом Майдану* [СМ, с. 45]. Описові найменування *помаранчева Руслана* [УМ, 18.11.2004], *жовто-блакитна патріотична львів'янка* [УМ, 26.11.2004] — з розряду тих, що виразно експлікують політичні переконання й участь у Помаранчевій революції відомої української співачки та сміливої борчині.

Роль Юлії Тимошенко в Помаранчевому Майдані [ПД, т. 2, с. 31], тобто в першому Майдані [ЛУ, 28.11.2016], виняткова. Це засвідчують такі перифрастичні звороти: *богиня Помаранчевої революції* [УМ, 4.02.2005], *душа Майдану* [УМ, 4.02.2005], *ікона Помаранчевої революції* [О, 29.03.2006], *королева революції* [ЧД, 2008], *душа Майдану* [УМ, 4.02.2005], *помаранчева леді* [УМ, 3.02.2005], *помаранчева принцеса* [ЧД, 2008], *революціонер 2004 року* [ГУ, 10.09.2019], *символ Помаранчевої революції* [О, 29.03.2006], *перша пані Помаранчевої революції* [УМ, 2.02.2005], *символ та Рушій Майдану* [ZN, 6.06.2017], *харизматична та безкомпромісна героїня Помаранчевої революції* [К, 12.09.2007], *яструб революції* [ЧД, 2008]. Метафоризована вторинна

назва *мотор Помаранчевого Майдану* [ПД, т. 2, с. 348], яка є вершинним компонентом аналізованого перифрастичного ряду, найоб'єктивніше відтворює участь Юлії Володимирівни в листопадово-грудневих подіях 2004 року. Семантичною опозицією до проаналізованої перифрастичної парадигми є описове найменування *гробар Помаранчевої революції* [УМ, 31.07.2014]. Як не парадоксально, але це протиставлення наповнене реальним змістом. Конфлікт, який стався між Юлією Тимошенко й Віктором Ющенком, негативно позначився на перебігові подальших подій у нашій державі. Наголосимо, що позитивно конотовані граматично опорні компоненти *цариця, принцеса, символ* з особливою виразністю розкривають роль Юлії Володимирівни в *новому початкові української державності* [ПД, т. 2., с. 441].

Поступово наскрізно позитивний політичний імідж Юлії Тимошенко переходив у стадію черговості з негативним. Найвищий ступінь оцінки політика Тимошенко репрезентують перифрази *важковаговик української політики* [УП, 22.09.2016], *найпопулярніший політик України* [112.ua, 14.04.2017], *найталановитіший політик в Україні* [Т, 31.03.2014], *сильна українська жінка-політик* [УМ, 25.11.2006], *один із небагатьох реальних і талановитих українських політиків* [НВ, 26.07.2017], *видна жінка на політичному олімпі України* [УМ, 2.02.2005], *чи не найбільш загартований гладіатор українського політикуму* [ЛУ, 17.08.2017], *найнижчий – популіст номер один* [МФ, 23.02.2017], *мама популізму* [UNN, 14.02.2017], *політик з минулого* [УМ, 25.11.2006]. Основним експлікатором позитивної й негативної конотації в описуваних вторинних назвах є детермінувальні прикметники, з-поміж яких домінують лексеми з видільним значенням, репрезентовані, до того ж, у формі елатива.

Що ж до Надії Савченко, то її політична діяльність постає в негативно-му перифрастичному вимірі. З цієї політикинею пов'язаний Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання», який поіменували *Законом Савченко*. Він зазнав критики з боку юристів і був невдовзі скасований. Через неузгоджені неофіційні поїздки в зону АТО, самостійні переговори в Мінську й інші політично невмотивовані дії Надії Савченко в публіцистично-політичному дискурсі зарясніли негативно обарвлені перифрастичні структури такого зразка: *«героїня»-герой України* [DW, 20.08.2017], *миротворець-одинак* [МН, 24.07.2016], *недосвідчений політик* [ПУ, 22.12.2016], *подрозник спокою в парламенті* [УМ, 21.01.2017], *політична одиночка* [Укроп, 1.12.2016], *політична помилка Тимошенко* [ГК, 30.08.2017], *троянський кінь у Верховній Раді* [НЗ, 10.06.2016].

З-поміж активних учасниць українських революцій ХХІ століття є й прості жінки. Так, із Помаранчевою революцією й дотепер асоціюється образ Параски Королук – *баби Параски* [G, 27.11.2011], *колоритної бабиці* [O, 17.09.2005]. Її, як і Руслану Лижичко та Юлію Тимошенко, названо *помаранчевою героїнею* [ТСН, 27.11.2011], *героїнею Помаранчевої революції* [ВГ, 31.01.2006], *символом Помаранчевої революції* [O, 17.09.2005], *активісткою Помаранчевої революції* [ТСН, 27.11.2010].

Семантична група «фахова діяльність жінок»

Багатим на конотації є ще один семантичний тип перифраз, який стоується фахової діяльності жінок. Специфіка цього розряду вторинних назв полягає в тому, що їх важко відмежувати від перифраз-репрезентантів семантичної групи «політична діяльність». Це пояснюється тим, що політика для окремих представниць жіночої статі стала вже фахом. Наприклад, економіст-інженер за фахом Юлія Тимошенко двічі (2005, 2007–2010 рр.) очолювала уряд України, що спричинило появу в мові фемінативів *прем'єрка*, *екс-прем'єрка*, а також описових зворотів, конструктивним центром яких є компоненти *прем'єр*, *прем'єр-міністр*, *прем'єрка*, *прем'єрка-міністр*, *прем'єр-міністерка*, *прем'єр-міністрка*, *прем'єрка-міністрка*, *прем'єрка-міністерка*, *очільниця*, *керманичка*, напр.: *Перед тим, як опинитись у СІЗО, екс-прем'єрка Юлія Тимошенко обдарувала свого похресника [сина Наталії Ветвицької] [УП(Т), 17.10.2011]*; *Вже є «справедливий» вирок суду щодо колишньої «прем'єрки-зрадниці» [Юлії Тимошенко]... [УП, 16.01.2013]*; *Сваритися ж із новою владою теж не хочеться, тим паче з владою такою радикальною й чарівною, як новопризначена лідерка уряду [УМ, 5.02.2005]*; *Керівник держави не скористався широкими повноваженнями, які він мав ще упродовж цілого року, а самовпевнена очільниця уряду [Юлія Тимошенко] претендувала на першість у державі [ЛУ, 5.03.2015]*; *В палаті Харківської клініки, де лікується колишня керманичка уряду Юлія Тимошенко, провели обшук [24tv, 13.09.2012]*. Семантичні опозиції, про які вже йшлося, зафіксовано і в описуваному перифрастичному полі. Ось приклад: Кабінет Міністрів, який очолювала Юлія Тимошенко, іронічно назвали «пожежною командою», а її саму – безпосереднім керівником «пожежної команди», привабливою лідеркою «пожежної команди», пор.: *Щоправда, ціни при цьому зросли майже на 10 відсотків, децю сповільнилося зростання обсягів виробництва та ВВП, однак уряд – на марші, і боротьба «пожежної команди» з цими «загоряннями» триває [УМ, 14.05.2005]* і *...Юлія Тимошенко – безпосередній керівник цієї пожежної команди [УМ, 14.05.2005]*, *Приваблива лідерка «пожежної команди» [Юлія Тимошенко] [УМ, 14.05.2005]*.

Найспецифічнішою характеристикою аналізованих конструкцій є те, що до їхньої структури входять уживані в прямому або переносному значенні іменники – найменування професій, напр.: *Катерина Вашук – народний депутат і один із найвпливовіших «аграріїв» [УМ, 2.06.2014]*.

Особливою поліфункційністю наділене перифрастичне поле імені «Валерія Гонтарева». Її називають *головним банкіром України [D, 16.01.2015]*, *не центральним банкіром по духу [УМ, 2.03.2017]*, *фінансистом, що поставив під загрозу всю банківську систему України [УМ, 17.01.2017]*, *людиною, котра обвалила гривню так, як цього не робив жоден із її попередників [УМ, 17.01.2017]*. *Очільницю Нацбанку [ZN, 2.03.2017]* поіменовано ще *своєю людиною для Порошенка [УМ, 30.08.2017]*, *інструментом Петра Порошенка в зароблянні мільярдних статків в українській банківській системі [24tv, 3.04.2017]*.

Ганні Герман не можна відмовити в професійності. Однак перифразам, які розкривають сферу її фахової діяльності, притаманна негативна

конотація. Це тому, що вона, у минулому кваліфікована журналістка, стала речником лідера регіоналів [ЛП, 11.01.2006]. Колись чільного репрезентанта київського бюро радіо «Свобода» [ЛУ, 9.12.2004] стали скептично «величати» говорильницею на радіо Свобода [ПД, т. 2, с. 302], зіркою зомбожника [УМ, 2.03.2017], «захисницею» журналістів [УП, 16.08.2017]. В останній перифразі іменник захисниця набуває протилежного значення – «викривальниця».

Такою самою аксіологічністю наповнене перифрастичне поле імені «Тетяна Чорновіл», пор.: *людина, яка викрила і продовжує викривати десятки схем корупційних чиновників* [ГУ, 10.03.2017], *один із моральних авторитетів, яких так мало в сучасній Україні* [ГУ, 10.03.2017] і «зливний бачок» від журналістики [НБР, 30.07.2012], *продажна інтернет-журналістка* [НБР, 30.07.2012], *професійна скандалістка з довідкою* [ІК, 16.06.2016], *улюблениця тих специфічних читачів-маргіналів, які, наче свині, найбільше полюбляють грязюку брудних наклепів* [НБР, 30.07.2012].

Великі сподівання покладалися на жінок-іноземців, які зовсім недавно обіймали високі посади в Україні. Так, в *екс-керівниці Національної поліції* [С, 19–25.01.2017] Хатії Деканоїдзе вбачали *обличчя перетворення старої «ментівської» системи на нормальну, цивілізовану, правозахисну службу* [УП, 14.11.2016], Еку Згуладзе гордо номінували *легендою грузинських реформ* [ВН, 16.12.2014], *обличчям нової української поліції* [ТСН, 11.06.2016]. Невдovзі настали розчарування: Хатію Деканоїдзе почали називати *політичною заробітчанкою* [С, 19–25.01.2017], *американку українського походження* [С, 18–24.12.2014] Наталію Ярьєско – *міністром-варягом* [В, 12.05.2011].

Найнегативнішу конотацію в семантичній групі «фахова діяльність жінок» мають компоненти перифрастичного поля імені «Уляна Супрун». Ця жінка-посадовець асоціюється з *доктором смерті* [Зпаж, 21.07.2017], *тіткою смертю* [F, 1.12.2017], *міністром смерті* [N24, 31.01.2018], а очолюване нею міністерство – з *Міністерством смерті в Україні* [UNN, 16.01.2017].

Багатокомпонентністю складу, виразною конотативністю вияскравлюється перифрастичне поле імені «Надія Савченко». Нетипова для жінки професія – пілот, штурман, офіцер, яку успішно опанувала Надія Савченко, представлена таким складом описових найменувань: *єдина в усій країні жінка-пілот бомбардувальник Су-24М* [ТН, 3.03.2016], *старший лейтенант української армії* [ТН, 3.03.2016], *українська льотчиця* [УП, 25.05.2016], *український офіцер із великої літери* [СП, 24–30.03.2016], *штурман бойового вертольота МІ-24* [ТН, 3.03.2016]. Саме завдяки пані Савченко, зауважує Тетяна Доцяк, ««пілот» і «штурман» внесені в реєстр військових спеціальностей, які жінка офіційно може займати у Збройних силах України» [5]. Про це видано наказ міністра оборони № 259 «Про внесення доповнень до наказу Міністра оборони № 46» «Про введення в дію Переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку». Відповідно до цього документа, «крім юрисконсульта, старшого інженера (інженера) та інженера стаціонарного вузла зв'язку, начальника (заступника) відділу обробки інформації, начальника зміни стаціонарного вузла зв'язку, чергового по зв'язку, начальника

лабораторії (складу), старшого картографа (топографа), картографа (топографа), офіцера-психолога, офіцера-народознавця, офіцера з правового виховання, офіцера-психологіста, перекладача, старшого перекладача, референта-перекладача, редактора-перекладача, начальника (помічника начальника) фінансової служби, начальника (заступника начальника) секретного відділення частини в усіх органах управління, старшого (молодшого) наукового співробітника, начальника аптеки, начальника лазарету (медпункту), начальника відділення поліклініки (санаторію, будинку відпочинку), старшого ординатора, ординатора, для жінок стали доступними посади **льотчика** та **штурмана** [виділення наше. — М. С.]» [12, с. 177]. Поруч із нейтральними професійними найменуваннями в цьому перифрастичному полі функціують опоетизовані вторинні назви, як-от: *крилатий символ України* [СП, 5—11.03.2015], *небесна жінка з іменем Надія* [СП, 5—11.03.2015]. Надія Савченко пов'язана ще й з військовою справою, адже вона захищала Батьківщину, що промовисто демонструє перифраз *доброволець батальйону «Айдар»* [ТН, 3.03.2016].

У перифрастичному полі імені «Юлія Тимошенко» спостережено іншу картину: про її колись основний фах інженера-економіста мовлено скупко (*знавець економічних проблем* [ПД, т. 2, с. 392]), тоді як політичній діяльності відведено виняткову роль, свідченням чого є подані вище приклади.

Семантична група «патріотизм жінок»

Розглядуваний перифрастичний контекст структурує обмежене лексико-семантичне коло детермінованих компонентів. Ідеться, власне, про іменники *революціонер/революціонерка, патріот/патріотка*. Ці одиниці зафіксовано у складі перифрастичних полів імен «Руслана Лижичко», «Надія Савченко», «Юлія Тимошенко». Руслану Лижичко цілком справедливо названо *«полум'яною революціонеркою»*, тобто тією людиною яка «прагне добра своєму народові»: ...*«полум'яна революціонерка» Руслана, що під час Майдану була в барабани під Кабміном, агітує на білбордах за ініціативу Попова — референдум для киян* [V, 27.06.2012]. Зовсім у протилежному семантичному плані — «діяч радянської революції» — постає інша *полум'яна революціонерка* — Наталія Вітренко, напр.: *Свій вклад робила як полум'яна революціонерка Наталія Вітренко, так і нинішній знавіснілий українофоб Вадим Колесніченко* [B, 4.01.2014].

До входження в активну політику Надію Савченко небезпідставно вважали *найбільшим патріотом* [ТСН, 26.06.2016], *національним героєм на Батьківщині* [УП, 25.05.2016], *істинною донькою українського народу* [СП, 5—11.03.2015]. Цю жінку почали ідентифікувати з *образом українського незламного духу* [СП, 10—16.03.2016], з *українською героїнею* [ГУ, 28.03.2016].

Найпозитивніша оцінка патріотичної діяльності Юлії Тимошенко — перифраз *справжня бандерівка* [ПД, т. 1, с. 471], автором якого є Дмитро Павличко, найнегативніша — описовий вираз *неонацистка проамериканської орієнтації* [ЗВ, 11.04.2014].

Семантична група «лідерські якості жінок»

В окремий тип вирізнено вторинні назви, які характеризують лідерські якості жінок. Його найяскравіше представляють перифрастичні поля двох імен «Юлія Тимошенко» та «Надія Савченко». Основною базою для творення цих описових виразів є іменник *лідер/лідерка*. Юлію Тимошенко поіменували *лідером Помаранчевого Майдану* [У1, 21.02.2015], *лідером Помаранчевої революції* [У1, 21.02.2015], *важливим лідером для України* [УМ, 25.11.2006], *реальним уособленням незалежності в протистоянні з режимом Януковича* [СМ, с. 249], *справжнім лідером* [МВ, 16.10.2009], *харизматичним лідером* [Д, 4.05.2006], Надію Савченко на початку її політичної діяльності називали *загальнонаціональним лідером* [112.ua, 28.05.2016].

Отже, у складі описових найменувань фемінативної сфери вирізняються ті, що стосуються багатьох жінок, і ті, що характеризують за політичною, фаховою діяльністю чи будь-якою іншою важливою ознакою одну з політикинь, указують на її лідерські якості тощо. Виразником того або того типу перифрастичного значення є граматично опорні компоненти, його конкретизатори, ті й ті водночас або навіть контекст. У сукупності вони дають важливу інформацію про окрему постать та її місце в сучасному суспільно-політичному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Архангельская А.** Сексизм в языке : мифы и реальность. Олонец, 2011. С. 188–234.
2. **Архангельська А. М.** Чоловік у слов'янських мовах : монографія. Рівне : РІС КСУ, 2007. 448 с.
3. **Вакулєнко М.** Декілька зауваг щодо фемінативів в українській мові. *Вісник Національної академії наук України : щомісячний загальнонауковий журнал* ; гол. ред. Б. Є. Патон. 2018. Число 1. С. 86–89.
4. **Граматика** сучасної української літературної мови. Морфеміка / за ред. К. Г. Городенської. К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2017. 752 с.
5. **Доцяк Т.** «Девушка, у вас єдина проблема – ви девушка» – ким була Надія Савченко до полону. *Повага* : сайт кампанії проти сексизму у політиці і ЗМІ. 2016. 8 трав. сайт. URL: <http://povaha.org.ua/djevushka-u-vas-jedyna-problema-vy-djevushka-istoriya-nadiji-savchenko-do-polonu/> (дата запити: 15.12.2017). Назва з екрана.
6. **Карпіловська Є.** Мова без «гострих кутів» (політкоректність у реаліях української мови та культури). *Культура слова*: зб. наук. праць / Національна академія наук України; Інститут української мови. К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2017. Вип. 86. С. 156–165.
7. **Маслова Ю. П.** Моделі гендерної ідентичності жінки (на матеріалі друківаних ЗМІ). *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. Вип. 20. С. 425–436.
8. **Музикознавця** та психологиня – що таке фемінативи і навіть що їх вживати? *ZAKARPATTA.net*. 2016. 14 груд. сайт. URL: <https://zakarpatta.net/Музикознавця-та-психологиня-що-таке/> (дата запити: 18.12.2017). Назва з екрана.
9. **Навальна М.** Перифраза в мові сучасної української періодики. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 3. С. 138–144.
10. **Нелюба А.** Жінки. Гендер. Словотвір. *Збірник Харк. іст.-філол. т-ва : Нова серія*. 2011. Т. 4. С. 184–204.
11. **Пономарів О. Д.** Діач і діячка, кореспондент і кореспондентка, лікар і лікарка, поет і поетка, поетеса. *Культура слова : мовностилістичні поради* : навч. посібник. К.: Либідь, 1999. 239 с.
12. **Савченко Ю. С.** Деякі особливості правового статусу військовослужбовців-жінок у збройних силах України. *Юридична наука : науковий юридичний журнал*. 2011. № 6. С. 175–178.
13. **Тараненко О. О.** Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови

(кінець ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. 248 с. 14. **Тараненко О. О.** Принцип антропоцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 3–25. 15. **Федурко М. Ю.** Словотвірна морфологія українських фемінативів у лінгвокультурологічному аспекті. *Відображення історії та культури народу в словотворенні : зб. наук. праць*. К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. С. 433–442. 16. **Членкиня**, філологиня, фотографиня – в українській мові радять вживати фемінитиви. *Gazeta.ua*. 2017. 5 трав. сайт. URL: https://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/_clenkinya-filologinya-fotografinya-v-ukrayinskij-movi-radyat-vzhivati-feminitivi/770743 (дата запису: 18.05.2017). Назва з екрана.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- 112.ua** – 112.ua [Електронний ресурс] URL: <http://ua.112.ua>
24tv – Телеканал новин «24» : сайт інформ. агентства [Електронний ресурс]. URL: <https://24tv.ua>
5к – 5 канал : перший укр. інформ. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.5.ua>
БВ – Богдан В. Про наболіле : збірка. Полтава, 2016.
В – Волинь : незалежна громад.-політ. газ. [Електронний ресурс]. URL: <http://archive.volyn.com.ua>
ВН – Волинські новини : перше інформ. агентство [Електронний ресурс]. URL: <http://www.volynnews.com>
ВР – Волинь Post : сайт [Електронний ресурс]. URL: <http://www.volynpost.com>
ГК – Главком : інформ. агентство [Електронний ресурс]. URL: <http://glavcom.ua>
ГУ – Голос України : газета Верховної Ради України
Д – День [Електронний ресурс]. URL: <https://day.kyiv.ua>
Есп(Б) – Еспресо. Блоги [Електронний ресурс]. URL: <http://espresso.tv/blogs>
Есп – Еспресо [Електронний ресурс]. URL: <http://espresso.tv>
ЄІ – ЄДНІСТЬ ІНФОРМ [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ednist.info>
ЗВ – Західний вісник ua : новини Західної України [Електронний ресурс]. URL: <https://savchyn.wordpress.com>
К – Кореспондент.net [Електронний ресурс]. URL: <http://ua.korrespondent.net>
КС – Кримська світлиця [Електронний ресурс]. URL: <http://svitlytsia.crimea.ua>
ЛП – Львівський портал [Електронний ресурс]. URL: <http://portal.lviv.ua>
ЛУ – Літературна Україна: газета
МВ – Макарівські вісті : сайт газети [Електронний ресурс]. URL: <http://makvisti.com>
МН – МЕТА – новини [Електронний ресурс]. URL: <http://news.meta.ua>
МО – Мороз О. До булави треба голови. К.: Парлам. вид-во, 2016
МФ – Майдан. Форуми [Електронний ресурс]. URL: <http://forum.maidan.org.ua>
НБР – Національне бюро розслідувань України [Електронний ресурс]. URL: <http://nacbu.org>
НВ – Новини Вінниці – 20 хвилин [Електронний ресурс]. URL: <https://m.20minut.ua/Novyny-Vinnytsi>
НВР – Новое время [Електронний ресурс]. URL: <http://nv.ua>
НЗ – Новини Закарпаття : інформ. портал [Електронний ресурс]. URL: <http://transkarpatia.net>
О – Обозреватель [Електронний ресурс]. URL: <https://www.obozrevatel.com>
ПД – Павличко Д. Спогадию К.: Ярославів Вал, 2016. Т. 2.
ПУ – Патріоти України [Електронний ресурс]. URL: <http://patrioty.org.ua>
РС – Радіо Свобода : сайт інформ. служби [Електронний ресурс]. URL: <http://www.radiosvoboda.org>
С – Свобода : газета

- СК** – Стоп кор [Електронний ресурс]. URL: <http://stopcor.com.ua>
- СМ** – Слабошпицький Михайло. Гамбіт надії. Україна: констатації, матеріали, виклики, сподівання. К. : Ярославів Вал, 2014
- СП** – Слово Просвіти : газета
- Т** – Тиждень.ua : сайт вид. [Електронний ресурс]. URL: <http://tyzhden.ua>
- ТП** – Телепростір [Електронний ресурс]. URL: <https://teleprostir.com>
- ТСН** – ТСН : сайт інформ. агентства [Електронний ресурс]. URL: <https://tsn.ua>
- УІ** – Укрінформ [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrinform.ua>
- УК** – Урядовий кур'єр : газета
- Укруп** – Укруп Уа : незалежний інформ.-аналіт. портал [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrup-ua.net>
- УМ** – Україна молода : газета
- УП** – Українська правда : сайт газети [Електронний ресурс]. URL: <http://www.pravda.com.ua>
- УП(Б)** – Українська правда. Блоги [Електронний ресурс]. URL: <http://blogs.pravda.com.ua>
- УП(Т)** – Українська правда. Табло ID. [Електронний ресурс]. URL: <http://tabloid.pravda.com.ua>
- Ч** – Чернівецька газета «Час» : сайт газети [Електронний ресурс]. URL: <http://www.chas.cv.ua>
- ЧД** – Чобіт Д. Макуха, або Штрихи до політичного портрета «Блоку Юлії Тимошенко». Броди: Просвіта, 2008
- Д** – Depo.ua : сусп.-політ. портал для українців [Електронний ресурс]. URL: <http://www.depo.ua>
- DW** – Deutsche Welle [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.dw.com>
- F** – Facebook : соціальна мережа [Електронний ресурс]. URL: <https://uk-ua.facebook.com>
- G** – Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – URL: <https://gazeta.ua>
- ICTV** – ICTV : офіційний сайт каналу [Електронний ресурс]. URL: <https://ictv.ua>
- IK** – InfoKava [Електронний ресурс]. URL: <https://infokava.com>
- N24** – News24ua [Електронний ресурс]. URL: <http://news24ua.com>
- NR** – NEWSru.ua [Електронний ресурс]. URL: <http://www.newsru.ua>
- RM** – Ridna Mowa: освітньо-суспільний журнал [Електронний ресурс]. URL: <https://ru.scribd.com>
- TN** – Tochka.net [Електронний ресурс]. URL: <http://lady.tochka.net>
- UNN** – UNN. Українські національні новини: інформ. агентство [Електронний ресурс]. URL: <http://www.unn.com.ua>
- V** – Voronz.in.ua [Електронний ресурс]. URL: <http://www.voronz.in.ua>
- ZN** – Zaxid.net [Електронний ресурс]. URL: <https://zaxid.net>
- Znaj** – Znaj.ua : інформ. Портал [Електронний ресурс]. URL: <http://znaj.ua>

Степаненко Микола Іванович — доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36000, Україна.

E-mail: myk_ivan@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

Stepanenko Mykola Ivanovych — Doctor of Philology, Professor, Head of the V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University. Ostrohradskoho Str., 2, Poltava, 36000, Ukraine.